

gen'in durumu göz önüne alındığında Gök-tanrı'nın büyük ölçüde Deus Otiosus (istirahate çekilen bir tanrı) karakteri kazandığı, hatta başlangıçta bulunmamasına rağmen zamanla antropomorfik ve zoomorfik özelliklere büründüğü görülür.

Allah kelimesi İslâm öncesi Araplar'ının duaları ve özellikle şiirlerinde kullanılmaktaydı (DİA, II, 473). Ancak bu kelime, İslâm döneminde kâinatı yaratan ve yöneten en yüce varlığın bütün sıfatlarını kapsayacak bir muhteva zenginliğine kavuşmuştur. Bozkır Türk topluluğunun asıl tanrı inancı yücelik ve kudretin ifadesi sayılan "se-mavî" anlamında Gök-tanrı'ya dayanıyordu. Türkler'in İslâmiyet'i benimsemesiyle Tanrı Allah kelimesinin yerini almıştır. Nitekim XIII. yüzyılın sonlarından itibaren Yunus Emre'de ve ondan bir asır sonra Süleyman Çelebi'de Tanrı Allah kelimesiyle birlikte kullanılmıştır. XV. yüzyılın başlarında yapılan satır arası Kur'an tercümesinde Allah lafzı Tanrı kelimesiyle karşılanmış (bk. Muhammed b. Hamza, tür.yer.) ve bu kullanış bir asır kadar devam etmiştir. Ardından özellikle dinî metinlerde Tanrı kelimesinin yerini Allah lafzı almıştır. Günümüzde Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kırgızistan başta olmak üzere Rusya Federasyonu içinde yer alan Tataristan ve Altay halkları arasında gök-tanrı inancını temel alan ve tengirçilik / tengirçilik (tengrizm, tengrianstvo) adıyla ortaya çıkan dinî bir hareket mevcuttur. Batılı araştırmacılar tarafından "neo-paganizm" diye nitelenen, gök-tanrı inancı altında millî değerlere, örf, âdet ve geleneklere dönmeyi amaçlayan bu hareket Kırgızistan'da Kırgızçılık diye de adlandırılmaktadır. Bu inancın Gök-tanrı inancıyla bir ilgisi bulunmadığı gibi XIX. yüzyılda Japonya'da Nakayama Miki tarafından kurulan ve bir kısım literatürde Tenrizm olarak da geçen Tenrikyo dinin de Tanrıçılık'la bir ilişkisi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lügâti't-Türk Tercümesi, III, 376-377; Clauson, *Dictionary*, s. 523; *Orhun Âbideleri* (nşr. Muharrem Ergin), İstanbul 1975, s. 19, 21, 22, 24, 25, 33, 35, 46 vd.; Muhammed b. Hamza, *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır-Arası" Kur'an Tercümesi* (haz. Ahmet Topaloğlu), İstanbul 1976-78, II, 556-557; ayrıca bk. tür.yer.; U. Havra, *Les représentations religieuses des peuples altaïques*, Paris 1959, s. 151 vd.; Hikmet Tanyu, *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara 1980, s. 7-19; J. P. Roux, *La religion des turcs et des mongols*, Paris 1984, s. 123; a.m.f., "La religion des turcs de l'Orkhon de VII et VIIIe siècles", *RHR*, sy. 437 (1962), s. 7; Murad Aci, *Polin Polovestkogo Polyu*, Moskva 1994, s. 195; Çoyon Omuralı Uulu, *Tenirçilik*, Bişkek 1994; Keneş Cusupov,

Bayırkının İzleri, Bişkek 2001, s. 107; Ünver Günay – Harun Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, İstanbul 2007, s. 61, 68; Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara 2007, II, 856-857; Harun Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*, İstanbul 2008, s. 50; a.m.f., "Uygur Kağan Unvanlarında Kün ve Ay Tengri Kavramlarının Kullanışı", *TTK Bildiriler*, XI (1994), II, 511-517; Azmi Bilgin, "Gök Tanrısı Terimi Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, II/4 (2005), s. 189-197 (<http://mtad.humanity.ankara.edu.tr/makale.php?id=84>); V. F. Büchner, "Tanrı", *İA*, XI, 705-707; Bekir Topaloğlu, "Allah", *DİA*, II, 473.

HARUN GÜNGÖR

TANRI BUYRUĞU

Ömer Rıza Doğrul'un
(ö. 1952)

Türkçe Kur'an tercüme ve tefsiri.

Tam adı *Tanrı Buyruğu Kur'an-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri-i Şerifi* olup Latin harfleriyle basılan ilk Türkçe Kur'an tercümelerinden biridir. Ömer Rıza, kendi döneminde mevcut Kur'an tercümelerini asıl metnin ifade gücünü yansıtmaması, ilim, dil ve edebiyattan yoksun olması gibi sebeplerle eleştirir (*Kur'an Nedir*, s. 93-96). Kur'an'ı tercüme ve tefsir edebilmek için İslâm ilimlerinde derinleşmenin, bunun için de bir ömür harcamanın gerekli olduğunu belirtir. Eserini hazırlarken Kur'an'la ilgili hemen her kaynağı ve eski mukaddes kitapları incelediğini, çalışmasının kırk yıllık birikim sonunda ortaya çıktığını söyler (*SR*, III/74 [1950], s. 376).

Ömer Rıza her sûrenin başında o sûrenin konusu ve tarihi hakkında kısa bilgiler aktarır, âyetler ve sûreler arasındaki münasebetlere dikkat çeker. Sûreleri bölümlere ayırır ve konularına göre bu bölümlere başlıklar koyar. Âyetlerin meâlleri verilirken kısa ilâveler metinde parantez içinde gösterilir, tefsiri mahiyetteki açıklamalara dipnotlarda yer verilir. Mütercim, bu açıklamalarda temel tefsir kaynaklarına atıfta bulunduğu gibi çağdaş Doğu ve Batı araştırmacılarının eserlerine de başvurur. Muhammed Abduh, Seyyid Ahmed Han, Abdülaziz Çâviş, Mevlevî Muhammed Ali, Gulâm Yûsuf Ali, Singapur Kadısı Gulâm Server, Mustafa Abdürrezzak Paşa, Rodwell-Burckhardt, George Sale ve William Muir eserlerine atf yaptığı âimlerden bazılarıdır. Ömer Rıza, özellikle Ehl-i kitabın ve geçmiş toplumların kıssalarıyla ilgili âyetleri açıklarken Kitâb-ı Mukaddes'le mukayeseler yapar, onun tahrif edilen yerlerine dikkat çeker ve şarkiyatçıların

Kur'an'a yönelttiği eleştirilere cevap verir. Eserin dipnotlarında yer alan açıklamalar bazan sayfalarca sürer.

Tercümede güzel bir Türkçe ve akıcı bir üslup kullanılmış, Arapça tabirlere uygun karşılıklar bulmaya çalışılmıştır. Meselâ Kur'an'da çokça geçen amel-i sâlih, "yararlı işler" (el-Bakara 2/62), "doğru dürüst işler" (el-İsrâ 17/9); sübhâneke, "ulusun, yücesin, mukaddes ve münezzehsin" (el-Bakara 2/32); hâşiûn, "içi saygıyla ürperen kimseler" (el-Bakara 2/45); hanîf "doğru yol üzere olan kimse" (el-Bakara 2/135) şeklinde tercüme edilir. Ömer Rıza eserde yer yer bilimsel açıklamalara yer verir. "Onlar ki ayakta iken, otururken, yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar; göklerle yerin yaratılışını düşünürler de Tanrımız, bunu boş yere yaratmadın! Münezzehsin. Bizi ateş azabından koru ..." meâlindeki âyeti açıklarken (Âl-i İmrân 3/191) göklerle yerin yaratılış hikmetleri üzerinde durarak göklerdeki ve yerdeki eşsiz sistemden bilimsel örnekler verir (I, 147-148, 88 nolu dipnot). Yer yer işâri yorumlar yapar. Meselâ Kehf sûresinde anlatılan kıssada herhangi bir olağan üstülüğün bulunmadığını belirttiikten sonra kıssayı Hıristiyanlık tarihine uygular. Buna göre Ashâb-ı Kehf'in mağaraya sığınması Hıristiyanlık'taki ruhbanlığa, onların mağarada uykuya dalması Hıristiyanlığın duraklamasına ... işaret etmektedir (II, 477-481, 4-12 nolu dipnotlar). Ömer Rıza'nın dikkat çeken görüşlerinden biri de Kur'an âyetleri arasında neshi kabul etmemesidir. Nitekim âyetler arasında çelişki olmadığı ve herhangi bir âyetin neshedildiğine dair tek bir hadisin bulunmadığı kanaatindedir (Giriş, I, 49-54; I, 44-45, 99 nolu dipnot).

Mütercim Türkçe Tanrı kelimesinin Allah kelimesinin karşılığı olamayacağını, Tanrı kelimesinin mâbud ve ilâhın karşılığı sayılabileceğini belirtmesine rağmen (I, 10, 2 nolu dipnot) eserine *Tanrı Buyruğu* adını verdiği gibi meâlinde özellikle rab, ilâh kelimelerinin, bazan da Allah kelimesinin yerine Tanrı kelimesini kullanır. "Sizin mâbudunuz (ilâh hüküm) O yegâne Tanrı'dır (ilâh) ki O'ndan başka Tanrı (ilâh) yoktur; rahmân O, rahîm O" (el-Bakara 2/163); "Bu, Tanrı (Allah) nezdinde daha dürüst, daha makbul ..." (el-Bakara 2/282); "Göklerin tanrısı (rab), arzın tanrısı, bütün âlemlerin tanrısı Allah'a hamdolsun" (el-Câsiye 45/36) şeklindeki çevirileri buna örnek gösterilebilir.

Ömer Rıza Doğrul masonlukla, *Tanrı Buyruğu*'nu masonluğun tesiri altında

yazmakla ve Kâdiyânî mezhebine mensup olduğu ileri sürülen Mevlânâ Muhammed Ali Lâhûrî'nin etkisinde kalmakla suçlanmıştır. Bu tür iddialar karşısında Ömer Rıza, Muhammed Ali'nin Kâdiyânîliği bıraktığını ve tamamen Ehl-i sünnet'i benimseydiğini, onun Kâdiyânî olmadığını bizzat Kâdiyânî ileri gelenleri tarafından söylendiğini ve eserlerinde Kâdiyânîlik inancına ya da Ehl-i sünnet akidesini zedeleyen görüşlere rastlanmadığını açıkladıktan sonra kendisinin Muhammed Ali'nin etkisinde kalmadığını söyler (SR, III/74 |1950|, s. 374-378). Ömer Rıza'nın çalışmalarından övgüyle bahseden ve *Tanrı Buyruğu*'nu "mason kitabı" diye nitelendirmenin doğru olmayacağını belirten M. Râif Ogan (a.g.e., III/72 |1950|, s. 339-341), Muhammed Ali'nin Kâdiyânîler'le münasebetinin bulunmadığı fikrine katılmadığını söyleyerek Ömer Rıza'nın, tefsirine Muhammed Ali'nin esasa dayanan bazı aykırı fikirlerini aldığını ileri sürer; Hz. İsa'nın doğumu (babasının Hz. Meryem'le evlenen Yûsuf Neccâr adlı bir kişi olduğu iddiası) ve beşikte konuşması gibi mucizelere dair bu türden yorumları örnek olarak gösterir (a.g.e., III/75 |1950|, s. 388-391). Kâdiyânîlik tesirini dile getirenlerden biri olan Hasan Basri Çantay da *Tanrı Buyruğu*'nun Lahor'daki Ahmediyeye-Kâdiyânîye mezhebi reisi Mevlânâ Muhammed Ali'nin İngilizce tefsirli Kur'an tercümesinin bir kopyası olduğuna dair Ahmet Hamdi Akseki'nin bir mektubunun elinde olduğunu söyler (*Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, I, 7). Çantay'ın bu iddiasının uzak bir ihtimal olup ispat edilmesi gerektiğini söyleyen Salih Akdemir, Ömer Rıza'nın tercümesinin kendinden önceki tercümelere nisbetle büyük bir gelişme kaydettiğini, ancak birçok âyetin tercümesinde hataya düştüğünü ileri sürer ve tercümedeki bazı yanlışlara dikkat çeker (bk. bibl.). Ömer Rıza'nın çeşitli eleştirilere hedef olmasında ve özellikle *Tanrı Buyruğu*'nun geri plana atılmasında Mevlânâ Muhammed Ali'den bir ölçüde faydalanmasının yanı sıra kendisinin politikaya atılması, basın yayın işleriyle uğraşması, masonluğuna dair tartışmalar, eserlerinde Doğu ve Batı kaynaklarından yararlanmış olması ve yer yer geleneksel söyleme aykırı biçimde akılcı yaklaşımlarda bulunması gibi sebeplerin de etkili olduğu söylenebilir.

Tanrı Buyruğu'nun ilk baskısı İstanbul'da Kur'an metnine yer verilmeden yapılmıştır (1934). Mukaddimede Kur'an'ın tanımı, taksim ve tertibi, isimleri, sûreleri, âyetleriyle dinin esasları hakkında kısa

bilgiler verilmiş, Hz. Peygamber'in şiretinin kronolojik tablosu kaydedilmiş, sonuna fihrist ve indeks eklenmiştir. Eserin daha sonraki iki baskısında Kur'an metnine de yer verilmiştir (İstanbul 1947, 1955). Kur'an metninin bulunmadığı, Ahmet Muhtar Büyükcınar ve Mustafa Uzun tarafından hazırlanan dördüncü baskıda (İstanbul 1980) bazı yazım hatalarının düzeltilmesi yanında kısmî sadeleştirmelere gidilmiş ve Mevlânâ Muhammed Ali'ye ait olduğu ileri sürülen bazı yerler çıkarılmıştır. Bu son baskı eserin orijinali üzerinde tahrifat yapıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Karabulut, III/1 |2000|, s. 185-204). *Tanrı Buyruğu*'nun mukaddimesi *Kur'an ve İslâm Üzerine* adıyla kitap halinde de basılmıştır (İstanbul 2006). Rukiye Öner (Kuloğlu) *Ömer Rıza Doğrul'un Hayatı, Eserleri ve "Tanrı Buyruğu" Adlı Tefsiri* başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (2000, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer Rıza Doğrul, *Kur'an Nedir*, İstanbul 1345/1927, s. 93-96; a.mlf., *Tanrı Buyruğu: Kur'an-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsir-i Şerifi*, İstanbul 1955; a.mlf., "Kâdiyanîlikten Teberri Ediyoruz", SR, III/74 (1950), s. 374-378; Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul 1972, I, 7; Salih Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri*, Ankara 1989, s. 47-48, 87, 97, 114, 144, 150-152; M. Râif Ogan, "Pire İçin Yorgan Yakılmaz", SR, III/72 (1950), s. 339-341; a.mlf., "Ömer Rıza Beyle Alâkalı Olmayan Noktalar", a.e., III/75 (1950), s. 388-391; İlhami Karabulut, "Tanrı Buyruğu ya da Bir Tahrifin Anatomisi", *İslâmiyât*, III/1, Ankara 2000, s. 185-204.

ALİ AKPINAR

TANRI DAĞLARI

Çince'de Tien Şan,
eski Türkçe'de Tengri tağ
diye isimlendirilen
Orta Asya'daki
büyük dağ silsilelerinden biri
(bk. DAĞ).

TANRIKORUR, CİNUÇEN (1938-2000)

Ud virtüozu, besteci, ses sanatçısı,
müsiki hocası ve yazar.

20 Şubat 1938'de İstanbul'da Fatih-Mutafklar'da doğdu. Babası Zaferşan, annesi Kırım asıllı Adalet Hanım'dır. Cınuçen kelimesi babasının isminin Kazan Türkçesi'nde "muzaffer, galip" anlamındaki karşılığıdır. Çocukluğu babasının çeşitli işlerde çalışması sebebiyle İstanbul'un muhtelif

semtlerinde geçti. Altı yaşında ikinci sınıftan başladığı ilkokulu 1948'de bitirdi ve aynı yıl İtalyan Lisesi'ne girdi. Burada Ali Nüzhet Göksel ve Halit Fahri Ozansoy'dan Türkçe, edebiyat; Père Elie ve Père Gauthier'den Fransızca; Giuseppe Garino'dan İtalyanca ve Latince öğrenerek kendini yetiştirdi. 1955'te İtalya'nın Bordighera kasabasında yapılan Milletlerarası Altın Palmiye Karikatür ve Mizah Yarışmasına Aziz Nesin "Fil Hamdi" adlı hikâyesiyle katılmıştı. İtalyanca çevirisi Tanrıkorur tarafından yapılan bu eser birinci seçildi. Haziran 1956'da İtalyan Lisesi'ni bitiren Tanrıkorur Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) kaydoldu. Ağustos 1960'ta İstanbul Radyosu'na ud sanatçısı olarak alındıysa da bir buçuk yıl sonra bu görevden ayrıldı. Haziran 1965'te akademinin Yüksek Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl İmar ve İskân Bakanlığı Marmara Bölge Planlama Müdürlüğü'nde memuriyete başladı. Ertesi yıl Ankara Radyosu'na yetmiş sanatçı statüsüyle tayin edilince bakanlıktaki görevini Mesken Genel Müdürlüğü Gecekondu Dairesi'ne nakledip Ankara'ya yerleşti. Bakanlıkta ve radyodaki çalışmalarını bir süre birlikte devam ettirdi. 1971'de Bakanlar Kurulu kararıyla Irak Millî Ses Eğitimi Akademisi teknik müdürlüğü için Bağdat'a gitti ve orada bir buçuk yıl kaldı. Haziran 1973'te Ankara Radyosu Türk Sanat Müziği şube müdürlüğüne, 1977'de Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Çocuk-Oyun ve Gençlik Yayınları uzmanlığına, ardından aynı kurumun Çoğaltma-Yayın-Arşiv Müdürlüğü uzmanlığına getirildi. Bu görevleri esasnasda pek çok program hazırladı ve spikerliklerini yaptı. 1 Haziran 1982'de Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'ndan kendi isteğiyle ayrılmasından iki yıl sonra sözleşmeli öğretim görevlisi olarak Selçuk Üniversitesi'ne tayin edildi ve burada Eğitim Fakültesi'ne bağlı Müzik Eğitimi Bölümü'nü kurdu. 1989'da görevini Kültür Bakanlığı'na nakletti ve hastalığı sebebiyle böbrek nakli için Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderildi. 1991'de yurda döndü; ancak hastalığı zamanla ilerledi ve 28 Haziran 2000 tarihinde vefat etti, 30 Haziran'da Ümraniye Kocatepe Mezarlığı'na defnedildi. 1982 yılında ikinci evliliğini yaptığı Bârihüdâ Tanrıkorur mevlevîhâneler konusunda yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır.

Daha önceki virtüozlardan farklı nitelikteki ud üslûbu, geniş bir form zenginliği ve müzikalitenin ürünü besteleri, lirik ve